

A POLITIKA MINT HIVATÁS

Habsburg Ottó az európai integráció szolgálatában

Közelítések

„Az embernek itt legalább megvan az az érzése, hogy hasznos küldetést teljesít.”¹ 1979 októberének végén Habsburg Ottó ezzel a mondattal zárta az akkor már közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett Friedrich August von Hayeknek írt levelét, amelyben többek között arról tájékoztatta a neves közgazdászt, hogy az év nyaratól az első közvetlenül választott Európai Parlament képviselőjeként folytatja politikai tevékenységét.

Noha Habsburg Ottó már ifjúkorától aktívan részt vett a közéletben, formális politikai karrierje csak azután kezdődött meg, hogy a bajor Keresztényszociális Unió (*Christlich-Soziale Union in Bayern*, CSU) listájáról európai parlamenti mandátumot szerzett. Húszéves európai parlamenti pályafutása során ez a politikai pozíció lehetőséget kínált számára arra, hogy az addig többnyire háttérben, nem hivatalos fórumokon és hálózatokon keresztül végzett tevékenységét immár intézményesített és demokratikusan legitimált keretek között folytassa. S bár neve csak ritkán szerepel az európai integráció kanonizált „szentjei”, illetve a kontinens egységét megálmodó politikusok között,² elképzelései és politikai erőfeszítései komoly hatást gyakoroltak az integráció alakulására.

Jelentős hozzájárulása ellenére európai parlamenti munkásságának historiográfiái feldolgozása eddig többnyire – a nem egyszer „hagiográfiai” ihletettséggű – életrajzi összefoglalók által fontosnak tartott szimbolikus mozzanatokra, illetve az egyes nemzeti emlékezetpolitikák által kiemelt szempontokra korlátozódott, elfedve ezzel politikai életművének sokszínűségét.³ A tanulmány – a maga korlátos keretei között

¹ HOAL-I-2-b-Friedrich August von Hayek, 1979. október 29.

² A kevés kivétel közül lásd például Winfried Böttcher (szerk.): *Klassiker des europäischen Denkens. Friedens- und Europavorstellungen aus 700 Jahren europäischer Kulturgeschichte*, Baden-Baden, 2014.

³ A biográfiák közül e tekintetben a legátfogóbb és legkörültekintőbb vállalkozás a Habsburg Ottó két munkatársa, Stephan Baier és Eva Demmerle által írt, eredetileg német nyelven megjelent kötet, amelynek időközben a magyar, francia és olasz fordítása is elérhetővé vált. (Magyarul lásd Eva Demmerle – Stephan Baier: *Habsburg Ottó élete*. Budapest, 2003). Parlamenti tevékenységének dokumentálása szempontjából azonban két „kompendium” emelendő ki: egyrészt a 80. születésnapja alkalmából bajor frakciótársai által összeállított háromkötetes gyűjtemény, amely – két év kivételével – tartalmazza az összes brüsszeli és strasbourg-i felszólalását és indítványát (*Otto von*

– ezzel szemben arra tesz kísérletet, hogy az egykori főherceg európai politikai szerepét, prioritásait és tevékenységét transznacionális perspektívából rekonstruálja, és ezeket több évtizedes politikai erőfeszítéseinek tágabb összefüggéseibe helyezze.

Mindennek során a dolgozat az Európai Unió Történeti Levéltárának, valamint a Hanns Seidel Alapítvány és a Habsburg Ottó Alapítvány archívumainak anyaga-ira támaszkodik, olyan elsődleges forrásokat mozgósítva, amelyek Habsburg Ottó életművének bemutatásakor eddig csupán érintőlegesen lettek exponálva. Az áttekintés ezen forrásbázisra támaszkodva – és Habsburg Ottó néhány közvetlen munkatársával készített *oral history* interjúval⁴ kiegészítve –külön figyelmet fordít azokra a szellemi és politikai hálózatokra – így a háború utáni nyugat-európai konzervatív és antikommunista elithálózatokra, a Nemzetközi Páneurópa Unióra, valamint az egyéni szabadságjogokat és a piaci szabadságot képviselő Mont Pelerin Társaságra –, amelyek jelentős mértékben formálták Habsburg Ottó későbbi európai parlamenti munkásságának agendáját és (szak)politikai irányvonalait. A rövid tanulmány értelemszerűen nem vállalkozhat ezen kapcsolatrendszer teljes körű rekonstrukciójára, sőt még csak azok madártávlatú feltérképezésére sem. Ehelyett néhány meghatározó csomópont és összefüggés bemutatásával arra törekszik, hogy – a neves francia szociológussal, Pierre Bourdieuvel szólva – feltárja, miként konvertálta Habsburg Ottó az évtizedek során felhalmozott kulturális, kapcsolati és szimbolikus tőkéjét politikáivá, és miként használta ezt fel hatékonyan az európai integráció előmozdítására.

Világ konzervatívjai, egyesüljetek!

A második világháború utáni átalakuló jobboldali politikai térben Habsburg Ottó különleges szerepet játszott: kapcsolatrendszere, valamint nyelvi és szakmai felkészültsége lehetővé tette, hogy elősegítse a különböző irányzatok közötti párbeszédet és együttműködést. Munkája ily módon jelentősen hozzájárult az európai antikommunista, konzervatív és kereszténydemokrata politikai szervezetek kontinensszintű és globális összekapcsolásához.⁵ A sokszínű jobboldali (és jellemzően katolikus) politikai térben különösen jelentős súlya volt az 1948-ban alapított *Comité International de Défense de la Civilisation Chrétienne* (CIDCC), az 1952-es évben létrejött *Centre Européen de Documentation et d'Information* (CEDI), vala-

Habsburg im Europäischen Parlament, 1979–1997. Band I–III, München, 1997); másrészt az első sorban a Nemzetközi Páneurópa Unió tagsága körében terjesztett, saját maga által írt parlamenti beszámolók (*Berichte aus dem Europäischen Parlament, 1979–1999*). Ez utóbbi különösen értékes forrás, mivel nem csupán a parlamenti munkát dokumentálja, hanem az ahhoz kapcsolódó feladatokat és nyilvános szerepléseket is összefoglalja.

⁴ Interjú Hans-Friedrich von Solemacherrel, 2023. március 20.; Interjú Bernd Posselttal, 2023. október 26.; Interjú Adam Fergusonnal, 2024. június 17.

⁵ Erről összefoglalóan lásd Baier – Demmerle: *Habsburg Ottó...* és Ramón Perez-Maura: *Del Imperio a la Unión Europea. La huella de Otto Habsburgo en el siglo XX.* [Madrid], 1997.

mint a szintén 1952-ben megalapított *Le Cercle*, amelyek létrejöttében és facilitálásában Habsburg Ottó is komoly szerepet vállalt.⁶

Az egymással komplex módon összekapcsolódó nemzetközi szervezetek célkitűzése kezdetben a *Christliches Abendland/Civilisation Chrétienne* koncepciójában kifejeződő civilizációs alapelvek védelme,⁷ illetve ezzel együtt egyfajta politikai identitásteremtés, a nyugati világban belüli konzervatív értékközösség megerősítésének igénye volt, amely aztán természetes módon egészült ki az európai egység előmozdításának igényével.⁸ Ezen hálózatok és az általuk szervezett találkozók ugyanakkor nem csupán találkozási lehetőségeket biztosítottak a hasonlóan gondolkodó politikusok, publicisták, üzletemberek és nem egyszer a nyugati nemzetbiztonsági és hírszerzőszolgálatok képviselői számára, hanem – a hivatalos külpolitika komplementereként, egyfajta informális külpolitikai fórumként is szolgáltak.⁹ Rendezvényeik és kiadványaik egyrészt napirenden tartottak fontos és szimbolikus ügyeket (magyar szempontból nem érdektelen például Mindszenty

⁶ Ezekről a szervezetekről, céljaikról, összetételükről, és hatásukról bővebben lásd Johannes Großmann: *Die Warnung vor dem falschen Frieden. Konservative Elitenzirkel und private Außenpolitik zwischen europäischer Integration und Liberation Policy. Études Germaniques*, 254. (2009) 427–437; Johannes Großmann: *Die Internationale der Konservativen: Transnationale Elitenzirkel und private Außenpolitik in Westeuropa seit 1945*. München, 2014.; a kevés primer forrás egyikeként pedig lásd még a többnyelvű összefoglalót a CEDI munkájáról: Georg von Gaupp Berghausen: *20 años de CEDI*. Madrid, 1971.

⁷ A keresztény Nyugat fogalma a második világháborút követően új értelmet nyert, és a hidegháborús időszakban az antikommunista, kereszténydemokrata politikai identitás egyik kulcsfogalmává vált, egyfajta közös alapot teremtve a transznacionális együttműködések számára. Noha politikai súlya az idő előrehaladtával jelentősen mérséklődött, a fogalom a hidegháború idején – a kommunista ideológia által uralt Kelet ellenében, egyfajta kosellecki értelemben vett ellenfogalomként – hosszú időn át meghatározó szerepet töltött be az európai kereszténydemokrata gondolkodás és önazonosság formálásában. Bővebben lásd Axel Schildt: *Eine Ideologie im Kalten Krieg: Ambivalenzen der abendländischen Gedankenwelt im ersten Jahrzehnt nach dem Zweiten Weltkrieg*, in: Thomas Kühne (szerk.): *Von der Kriegskultur zur Friedenskultur? Zum Mentalitätswandel in Deutschland seit 1945*. Hamburg, 2000, 49–63.; Jonas Jost: *Der Abendland-Gedanke in Westdeutschland nach 1945: Versuch und Scheitern eines Paradigmenwechsels in der deutschen Geschichte nach 1945*. Hannover, 1994; Vanessa Conze: *Das Europa der Deutschen: Ideen von Europa in Deutschland zwischen Reichstradition und Westorientierung (1920–1970)*, München, 2005.

⁸ Ebben maga Habsburg Ottó is fontos szerepet vállalt. Már az 1950-es évek elején világos elvi álláspontot fogalmazott meg az európai egység kérdésében, amelyet számos írásában is kifejtett. Erről lásd például Otto de Habsbourg: *Position de l'Europe. Fédération*, (1951) 79–80:443–453.; Otto de Habsbourg: *L'Avenir de l'Europe, Fédération*, (1952) 85–86:106–118.; Otto de Habsbourg: *Conception de l'Europe*. Comité International de Défense de la Civilisation Chrétienne, Paris, 1952.

⁹ Ezen hálózatok szervezeti és működésük szempontból is jelentősen különböztek: míg a CEDI alapszabálya is nyilvánosan hozzáférhető volt, illetve annak üléseiről jegyzőkönyvek és különféle publikációk készültek, addig a *Le Cercle* egy szűk, zártkörű elitcsoportként működött, amely tudatosan kerülte a nyilvánosságot, és elsősorban informális háttérbeszélgetések révén kívánt befolyást gyakorolni a nemzetközi konzervatív diskurzusra.

József hercegprímás meghurcolásának tematizálása),¹⁰ másrészt nagyban hozzájárultak a kontinens jobboldali, antikommunista elitje közötti párbeszéd kialakításához, különösen olyan kérdésekben, amelyeknek nyílt megvitatására a hivatalos diplomácia keretei nem igazán adtak lehetőséget.¹¹ Habsburg Ottó pedig már e kezdeményezések korai szakaszában is aktív szerepet játszott, tevékenyen hozzájárulva azok irányvonalának meghatározásához, valamint a találkozó megszervezéséhez, egyúttal kulcsszerepet vállalt a tagság és a találkozók megszervezésében.¹²

A konzervatív és kereszténydemokrata ihletésű transznacionális hálózatok nem csupán a politikai párbeszéd és együttműködés csatornáiként működtek, hanem jelentős mértékben hozzájárultak a kereszténydemokrata értékeken alapuló nemzetközi együttműködés megszilárdításához is. Egyfelől az európai integráció előmozdítását szorgalmazták, másfelől pedig sokat tettek a transzatlanti kapcsolatok elmélyítéséért és intézményes megerősítéséért is. S jóllehet működésüket jellemzően a demokratikus értékek iránti elkötelezettség határozta meg, a CEDI kapcsán indokolt rámutatni arra, hogy annak több tagja szoros kapcsolatban állt a Franco- és Salazar-féle autoriter rendszerekkel, néhányan pedig maguk is ezen *establishmentek* mérsékeltnek, de legalábbis a Nyugat felé nyitni próbáló politikai szereplői közé sorolhatók (Alberto Martín-Artajo, Manuel Fraga Iribarne, stb.) akik az eltérő mértékben, de külpolitikailag ekkor még igencsak elszigetelt ibériai országok nemzetközi mozgásterének bővítésén fáradoztak, amely munkájuk aztán – igaz, teljesen más politikai keretek között – a két ország európai és (Spanyolország esetében) észak-atlanti integrációjában érett be.¹³

¹⁰ József Közi-Horváth: *La vérité sur le cardinal Mindszenty. Héros et martyr*, Paris, 1949.

¹¹ Bővebben erről lásd Luc van Dongen – Stéphanie Roulin – Giles Scott Smith (szerk.): *Transnational Anti-Communism and the Cold War: Agents, Activities, and Networks*. Basingstoke, 2014, különösen is az Adrian Hänni (*A Global Crusade against Communism: The Cercle in the „Second Cold War”, 161–177.*) és a Johannes Großmann (*The Comité international de défense de la civilisation chrétienne and the Transnationalization of Anti-Communist Propaganda in Western Europe after the Second World War, 251–262.*) által jegyzett fejezeteket.

¹² Sajátos szál, hogy a CEDI találkozóiira rekrutálandó amerikai résztvevők és előadók kiválasztásában egy időben a magyar születésű, de komoly karriert már az Egyesült Államokban befutó történész, John Lukacs is örömmel segédkezett, aki ugyanakkor azt sem mulasztotta el megjegyezni egy 1963 tavaszán Habsburg Ottónak címzett levélben, hogy az előző évi CEDI kongresszus meghívottjaival nagyon nem volt megelégedve: véleménye szerint nemcsak szakmailag bizonyultak gyengének, de az amerikai konzervatív gondolkodás hiteles képviselőit is alkalmatlannak tűntek. HOAL-I-2-b-John Lukacs, 1963. március 25.

¹³ Maga Habsburg Ottó is jó kapcsolatot ápolt mind a Franco-féle rendszer, mind pedig a salazari *Estado Novo* mérsékelt politikai döntéshozóival, ugyanakkor tisztában volt a rendszerek komoly morális és demokratikus hiányosságaival. Innen nézve nem meglepő, hogy a spanyol autoriter rendszer prominens disszidensével, az emigrációban élő liberális értelmiségivel, Salvador de Madariagával is szoros kapcsolatban volt (Lásd erről a spanyol diplomata, író és gondolkodóval való terjedelmes levelezését: HOAL-I-2-b-Salvador de Madariaga). Európai parlamenti képviselőként Habsburg Ottó számára a dél-európai országok integrációja nemcsak politikai cél volt, hanem a demokratikus Európa eszméjének megvalósítása felé tett nélkülözhetetlen lépés.

Ezen európai konzervatív elithálózatok fontos szerepet játszottak a második világháború utáni évtizedekben időről időre fellángoló atlantizmus–kontinentalizmus vitában is, amely a hidegháború időszakában a nyugat-európai külpolitikai gondolkodás egyik alapvető törésvonalát jelentette.¹⁴ Noha e tekintetben voltak a fenti hálózatok között különbségek (a *Le Cercle* markánsan atlantista irányvonalat képviselt, addig a CEDI inkább „középutas” megoldást proponált), Habsburg Ottó mind-egyikben tudatosan építette a transzatlanti kapcsolatokat, hangsúlyozva, hogy a kontinens megerősödése és a valódi európai egység csak kiegyensúlyozott, multilaterális nemzetközi együttműködés keretében valósítható meg.¹⁵

Kapcsolata a sokszínű amerikai nyilvánossággal nagyban segítette a transzatlanti kapcsolatok facilitálását. Ebbe a konzervatív értelmiség korifeusai mellett (a Russell Kirkhöz fűződő évtizedes barátsága és kapcsolata például egy különösen fontos és érdekes referenciapontja a transzatlanti konzervatív párbeszédnek) a politikai és szélesebb körű közélet képviselői is fontos helyet foglaltak el. Utóbbiak közül talán a legismertebb Henry Kissinger volt, de mellette szoros szálak fűzték – többek között – az amerikai konzervatív politizálás meghatározó személyiségéhez, így Barry Goldwaterhez, a republikánusokhoz számos szállal kötődő, formális politikai hivatalt azonban nem vállaló David Rockefellerhez, valamint az írásaival és az általa szerkesztett *National Review* révén a közéleti diskurzust komolyan formáló briliáns közéleti szereplőhöz, William F. Buckleyhoz vagy a *The Heritage Foundation* alapító elnökéhez, Edwin J. Feulnerhez.¹⁶

A kapcsolatok fontosságáról persze nemcsak Habsburg Ottó és az európai konzervatívok jelentős része, de a másik fél is meg volt győződve, hiszen az 1960-as évek világpolitikai eseményei (kubai válság, vietnámi háború, Franciaország évtized eleji ideiglenes kilépése az észak-atlanti védelmi szövetségből) komolyan beárnyékolták a transzatlanti viszonyrendszert.¹⁷ A szövetséget feszítő és gyengítő feszültségek láttán és a helyzet komolyságát felismerve jelenteti meg a *Le Cercle* találkozóin többször is feltűnő Henry A. Kissinger 1965-ben a *The Troubled*

¹⁴ Míg az atlantizmus a transzatlanti kapcsolatok – elsősorban az Egyesült Államokkal fenntartott szoros politikai, katonai és ideológiai szövetség – elsődlegességét hangsúlyozta, addig a kontinentalista irányzat az európai stratégiai autonómia, kulturális kohézió és politikai önállóság erősítését szorgalmazta. Ennek a Németországi Szövetségi Köztársaságban történő lecsapódásáról lásd Manfred Görtemaker: *Kleine Geschichte der Bundesrepublik*. München, 2002; Peter Hoeres: *Zeitung für Deutschland. Die Geschichte der FAZ*. München – Salzburg, 2019, 109–127.

¹⁵ Habsburg Ottó igyekezett befolyásos amerikai politikusokat és gondolkodókat meghívni a CEDI üléseire, ugyanakkor horizontja ennél is tágabb volt, hiszen megpróbált lehetőséget teremteni távol-keleti szereplők bevonására is. HOAL-I-2-Seigen Tanaka.

¹⁶ HOAL-I-2-b-Russell Kirk; HOAL-I-2-b-Henry Kissinger; HOAL-I-2-b-Barry Goldwater; HOAL-I-2-b-David Rockefeller; HOAL-I-2-b-William F. Buckley Jr., HOAL-I-2-Edwin J. Feulner.

¹⁷ Erről összefoglalóan mások mellett lásd Geir Lundestad: *The United States and Western Europe since 1945: From „Empire” by Invitation to Transatlantic Drift*. Oxford, 2003.

Partnership: A Re-appraisal of the Atlantic Alliance című könyvét,¹⁸ illetve hirdeti meg már aktív politikusként a transzatlanti kapcsolatok javítására vonatkozó ambiciózus elképzeléseivel, az úgynevezett *Európa éve* kezdeményezéssel és az új Atlanti Charta gondolatával,¹⁹ amelyek egy új konstruktív korszakot voltak hivatottak előkészíteni. Kissinger felismerte – és ez nagymértékben összhangban állt Habsburg Ottó transzatlanti kapcsolatokról alkotott elképzelésével –, hogy az integráció és az autonómia közötti egyensúly a hidegháború óta központi kérdése ennek a relációnak.

Összességében ezen hálózatok – igaz, eltérő hangsúlyokkal, de – olyan nemzetközi konzervatív infrastruktúrát hoztak létre, amely a 20. század második felében jelentős szerepet játszott az európai politikai jobboldal megújulásában, a közös európai jövőről való gondolkodásban, valamint az európai gazdasági és politikai integráció előmozdításában.

„Paneuropa ist ganz Europa”²⁰

A Habsburg Ottó nevéhez legszorosabban kötődő nemzetközi hálózat kétségkívül a Nemzetközi Páneurópa Unió (PEU) volt.²¹ Az egykori trónörökös szerepe a szervezetben, amelynek 1973-tól az elnöki tisztét is betöltötte, jól ismert: az európai egység gondolatának következetes képviselője, a kelet–nyugati megosztottság felszámolásának sürgetése, valamint a kereszténydemokrata értékek hangsúlyozása mind központi elemei voltak tevékenységének. Az egykori trónörökös vezetésével a szervezet különösen nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a vasfüggöny mögött élő népek ne szakadjanak el véglegesen Európa politikai és kulturális közösségétől.²²

¹⁸ Henry A. Kissinger: *The Troubled Partnership: A Re-appraisal of the Atlantic Alliance*. New York, 1965. A kötet a szerző bevallása szerint sem aratott osztatlan sikert; a politikus humorát viszont jól mutatja, hogy szerinte az egyetlen könyvesboltban, ahol a könyvből fogyott, tévedésből a párkapcsolati tanácsadás polcra tették a kötetet. Kissinger ezt a történetet emlékirataiban is elmeséli. Henry A. Kissinger: *White House Years*. Boston, 1979, 78.

¹⁹ Address by Secretary of State Kissinger. Elérhető: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v38p1/d24> (utolsó letöltés ideje: 2025. július 10.).

²⁰ A jól ismert Habsburg Ottó-féle mottó összefoglalását lásd Otto von Habsburg: *Die Paneuropäische Idee*, 119–135.

²¹ A Páneurópai Mozgalomról bővebben lásd például Vanessa Conze: *Richard Coudenhove-Kalergi. Umstrittener Visionär Europas*. Gleichen, 2004.; Anne-Marie Saint-Gille: *La «Paneurope». Un débat d'idées dans l'entre-deux-guerres*. Paris, 2003; Anita Ziegerhofer: *Botschafter Europas. Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren*. Wien–Köln–Weimar, 2004; Katiana Orluc: *Caught between Past and Future. The Idea of Pan-Europe in the Interwar Years*. In: Hans-Åke Persson, Bo Stråth (szerk.): *Reflections on Europe: Defining a Political Order in Time and Spaces*. Frankfurt am Main, 2007.

²² Saját reflexióit erről lásd Otto von Habsburg: *Die Paneuropäische Idee. Eine Vision wird Wirklichkeit*. Wien–München, 1999.

Habsburg Ottó elnökké választása után a PEU új irányt vett, alkalmazkodva az európai integráció kihívásaihoz. Vezetésével a szervezet jelentősen megnövelte hatását, és kulcsfontosságú kapcsolatokat épített a konzervatív és kereszténydemokrata hálózatokkal. Ez lehetővé tette számára, hogy széles politikai támogatást nyerjen, és a PEU kulcsszereplővé váljon az európai integráció folyamatában.²³

A megváltozott politikai környezethez igazodva átalakította és megerősítette a szervezet struktúráját, tudatosan építette fel a PEU kapcsolatait a konzervatív és kereszténydemokrata politikai elitel, illetve a mozgalmat olyan hálózatokkal kapcsolta össze, amelyek aktívan formálták az európai politikai diskurzust. Habsburg Ottó fontosnak tartotta, hogy a Páneurópa-gondolat ne csupán egy, az elit számára fontos kérdés legyen, hanem szélesebb társadalmi támogatottságot is szerezzen. Ennek érdekében a mozgalom bekapcsolódott a civil társadalmi kezdeményezésekbe, és szerepet vállalt a vasfüggöny lebontásához vezető folyamatokban is. A Páneurópai Piknik 1989-ben – jóllehet ő maga azon személyesen nem vett részt – ennek az aktív politikai szerepvállalásnak egyik legsikeresebb megnyilvánulása lett.²⁴ Mindezek révén Habsburg Ottó a PEU-t nem csupán eszmei-szellemi közösséggé, hanem az európai integráció történetének egyik meghatározó civil tényezőjévé tette.²⁵

Az első szabadon választott Európai Parlament tagjait az EGK kilenc tagállamában 1979. június 7. és 10. között választották meg, munkáját pedig július 17-én kezdte meg. Érdekes adalék, hogy az alakuló ülésen Louise Weiss, a Páneurópa Unió francia tagszervezetének tagja elnökölt, aki beszédében nemcsak Richard Coudenhove-Kalergi érdemeit méltatta, hanem abbéli örömét is kifejezte, hogy Habsburg Ottó, mint a gróf utóda az elnöki székben csatlakozott a grémiumhoz.²⁶

²³ Conze: *Das Europa der Deutschen...* 170.

²⁴ Noha az 1989 augusztusi Páneurópai Pikniket nem egyedül a PEU szervezte meg, a mozgalom krónikaiban központi helyet foglal el a Sopronpusztán megvalósult esemény, amelyen Habsburg Ottó személyesen nem vett részt, de annak védnökségét örömmel vállalta. A Páneurópai Piknik fontos szerepe és kivételes szimbolikája megkérdőjelezhetetlen a rendszerváltoztatás és hidegháború során kettészakított kontinensünk újraegyesítése felé vezető történelmi folyamatokban. A Sopron környéki események máig meghatározó hatást gyakoroltak a magyar-német kapcsolatok közelmúltbéli alakulására. Mindez azonban nem valósulhatott volna meg a kiindulópontot jelentő debreceni találkozó nélkül, ahol Habsburg Ottó egyeztetett a későbbi szervezők ottani képviselőivel. E személyes kapcsolatfelvétel nélkül aligha kerülhetett volna sor a minden várakozást felülmúló Páneurópai Piknik megszervezésére. A Piknik kontextusáról lásd Stefan Karner – Philipp Lesiak (szerk.): *Der erste Stein aus der Berliner Mauer. Das Paneuropäische Picknick 1989*. Graz, 2019, 33–59.; Matthew Longo: *The Picknick. An Escape to Freedom and the Collapse of the Iron Curtain*. Random House, 2024.

²⁵ Oral history interjú Bernd Posselttal, Oral history interjú Adam Fergussonnal.

²⁶ HOAL-I-3-b-Europaberichte p. 3.; Oral history interjú Hans-Friedrich Freiherr von Solemacherrel, 2023. március 20.

„An arsenal of freedom”²⁷

Antikommunizmusa (és az ifjúkorától meglévő, gazdasági kérdések iránti affinitása) szinte természetes módon terelte Habsburg Ottót a *Mont Pelerin Society* felé. A szervezetet 1947-ben alapították olyan közgazdászok és közéleti szereplők részvételével, akiknek elsődleges célja az volt, hogy fórumot teremtsenek a klasszikus liberalizmus és a szabad piacgazdaság értékeinek védelmére a második világháborút követően megerősödő kollektivisták és államközpontú irányzatokkal szemben. A társaságnak az egykori trónörökös 1959 decemberében lett hivatalosan is a tagja.²⁸ Különösen szoros volt a kapcsolata az osztrák közgazdasági iskola kései nemzedékének korifeusaival, akik alapvetően határozták meg a szervezet első évtizedeinek arcélét. Ide tartozott Friedrich August von Hayek, Ludwig von Mises, Fritz Machlup és Gottfried Haberler, de jó viszony fűzte az ugyanezen hagyományból induló Oskar Morgensternhez, valamint a fejlődés-gazdaságtan egyik ismert képviselőjéhez, a magyar származású brit professzorhoz, Peter Thomas Bauerhez is. Az ordoliberalis iskola képviselőivel – mások mellett Wilhelm Röpkevel vagy Ludwig Erharddal – szintén szoros kapcsolatot ápolt.²⁹ Korrespondenciája a neves ökonómusokkal nem csupán a szűken vett gazdaságpolitikai kérdésekre korlátozódott, hanem az osztrák és európai közélet ügyes-bajos ügyeire is kiterjedt.³⁰

Habsburg Ottó és a MPS liberális gondolkodóinak világlátását alapvetően határozták meg a 20. század első évtizedeinek eseményei, különösen az európai birodalmak összeomlása, valamint a nacionalista és tekintélyelvű rendszerek térnyerése.³¹ Közös meggyőződésük volt továbbá, hogy az állami intervencionizmus

²⁷ Otto von Habsburg: *An Arsenal of Freedom*. The XIII Meeting of the Mont Pelerin Society, HOAL-I-8-c-as-1977.

²⁸ Az 1947-ben, a svájci Lausanne melletti Mont Pelerinben található Hotel du Parcban létrejött szervezet roppant sokszínű alapítógárdájának tagjai között ott találjuk többek között az osztrák közgazdasági iskola képviselőit és amerikai követőiket, az ordoliberalis német közgazdászokat, az osztrák és olasz gazdasági csoda meghatározó alakjait, valamint kiemelkedő társadalomtudósokat. A társaságról bővebben lásd például Philip Mirowski – Dieter Plehwe (szerk.): *The Road From Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge, 2009.; Quinn Slobodian: *Globalists – The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge, 2018; Ola Innset: *An Army of Fighters for Freedom. The Social Environment of the First Mont-Pelerin Society Conference*. *Revue d'économie politique*, 131 (5), 753–776., 2021; Francois Denord: *The Prophet, The Pilgrim, And the Missionary the International Circulation of Neo-Liberalism and Its Actors*. *Actes de la recherche en sciences sociales*, No 145 (5), 9–20., 2002.

²⁹ Ezen nexusok kapcsán lásd HOAL-I-2-b-Friedrich August von Hayek; HOAL-I-2-b-Ludwig von Mises; HOAL-I-2-b-Fritz Machlup; HOAL-I-2-b-Gottfried Haberler, HOAL-I-2-b-Thomas Peter Bauer, HOAL-I-2-b-Wilhelm Röpke, HOAL-I-2-b-Ludwig Erhard.

³⁰ A hatvanas évek végén az akkor éppen princetoni professzorként dolgozó Fritz Machlupot például az egykori főherceg gyózködi arról – igaz, sikertelenül –, hogy vállalja el az Osztrák Nemzeti Bank élére történt jelölést. HOAL-I-2-b-Fritz Machlup, 1967. május 5.

³¹ Erről lásd elsősorban Slobodian: *Globalists...*

alapvető veszélyt jelent a demokrácia, a nemzetközi rend, a magántulajdon szentsége és az egyéni szabadság eszméire, következésképpen úgy vélték, hogy a nemzetek feletti (gazdasági) intézmények sok szempontból stabilabb és hatékonyabb alternatívát jelentenek a szétagolt nemzetállamokkal szemben, amelyek nemcsak a piacok szabadságának és a magántulajdon védelmének biztosítására bizonyultak képtelennek, hanem szélsőséges esetekben ezeket saját irányításuk alá is vonták.³²

„Egyetlen állam sem képes gazdasági igazságosságot biztosítani, ha politikai berendezkedése nem garantálja a szabadságot” – hangsúlyozta Habsburg Ottó a társaság 1961-es torinói éves találkozóján tartott előadásában.³³ Ez a felismerés, miszerint a politikai és gazdasági szabadság egymástól elválaszthatatlanok, gyorsan közös alapot teremtett az európai és amerikai konzervatívok, valamint a MPS (neo)liberális gondolkodói között. A két hálózat közös halmazában pedig nemcsak az egykori trónörökös, hanem – mások mellett – olyan közeli nexusait is megtaláljuk, mint az amerikai konzervatív reneszánsz arcélét nagyban meghatározó, fentebb már emlegetett Russell Kirk, William Buckley és Edwin Feulner, akik számára a konzervatív politikai filozófia és a neoliberális gazdaságpolitikai elképzelések nemcsak összeegyeztethetők voltak, hanem egymást kölcsönösen erősítve, szinergikusan érvényesültek.

Bár az 1990-es müncheni éves találkozón – amelynek középpontjában a közép-európai rendszerváltások értelmezése állt – a téma iránti érintettsége okán Habsburg Ottó ismét előadást tartott a társaság plénuma előtt, 1979. évi európai parlamenti képviselővé választásától egyre ritkábban vett részt a *Mont Pelerin Society* ülésein, mindez azonban elsősorban praktikus okokra vezethető vissza: az összejövetelek időpontja rendszerint egybeesett az Európai Parlament őszi politikai évadának kezdetével. Mindazonáltal beszédeiből és indítványjaiból világosan kirajzolódik, hogy húszéves parlamenti pályafutását mélyen áthatotta a társaság által képviselt filozófia.

Politikai és társadalmi környezet

Azok a politikai és társadalmi feltételek, amelyben Habsburg Ottó húszéves európai parlamenti pályafutása kibontakozott, jelentős mértékben meghatározták az egykori trónörökös mozgásterét és politikai agendáját. A hetvenes évek második fele ugyanis a globális politikai és gazdasági struktúrák átrendeződésének időszaka volt, amikor a

³² Talán elsőre távolinak tűnhet az asszociáció, mégsem nélkülöz minden alapot az a felvetés, hogy Habsburg Ottó szubszidiaritásról vallott nézetei bizonyos gondolkodásbeli rokonságot mutatnak a klasszikus liberális gazdaságelmélet azon felismerésével, miszerint a társadalmi és gazdasági rend alulról felfelé, spontán módon szerveződik, nem pedig központi tervezés révén. A szubszidiaritás elve – amely szerint a döntéshozatalnak azon a legalacsonyabb szinten kell történnie, ahol az hatékonyan megvalósítható – ily módon akár párhuzamba állítható a „láthatatlan kéz” metaforájával is. A két elgondolás közös kiindulópontja az autonóm közösségek és az egyéni felelősség elsődlegességébe vetett hit. Vö. Otto von Habsburg: *Die Reichsidee. Geschichte und Zukunft einer übernationalen Ordnung*. München–Bécs, 1986.

³³ Habsburg Ottó beszéde a Mont Pelerin Society 12. találkozóján, HOAL-I-4-b-1961-09-04.

korábban stabilnak vélt világrend megingott, és egymással versengő világértelmezési paradigmák vetélkedtek a jövő normatív és intézményi kereteinek meghatározásáért. A jóléti állam válsága, a Bretton Woods-i rendszer felbomlása, az olajválságok, a stagfláció, a globális újraelosztásra irányuló törekvések, valamint a neoliberális fordulat első jelei – csak hogy néhány önkényesen válogatott, de jelentős tényezőt említsünk – egyaránt arra utaltak, hogy a kialakuló új világrend kimenetele ekkor még nagyon is nyitott volt.³⁴ Ezzel párhuzamosan, de ezek egy részétől korántsem függetlenül, bár a bipoláris világrend formálisan továbbra is fennállt, annak strukturális repedései és az ezek mentén megjelenő ideológiai és geopolitikai alternatívák a korszak nyilvános és politikai diskurzusaiban egyaránt markánsan jelen voltak.

Európai viszonylatban az 1970-es évek végét és az 1980-as évek első felét az integrációkutatás általában a strukturális válságok és az úgynevezett „euroszklerózis” időszakaként tartja számon.³⁵ A tagállamok közötti politikai akarat gyengülése, a protekcionista gazdaságpolitikai reflexek térnyerése, valamint a nemzeti érdekek elsődlegessége érzékelhetően lelassították a közösségi integrációs folyamatokat. A gazdasági recesszió, a magas munkanélküliség és az infláció tovább erősítették az európai projekt jövőjével kapcsolatos szkepszist. A közös kül- és biztonságpolitika hiánya, illetve az eltérő nemzeti prioritásokból fakadó koordinációs nehézségek pedig tovább fokozták az integrációs folyamat körüli bizonytalanságokat, és egyre sürgetőbbé tették a politikai struktúrák és működési mechanizmusok újragondolását.³⁶

³⁴ Ennek összefoglalását lásd például Niall Ferguson, Charles S. Maier, Erez Manela, and Daniel J. Sargent, eds.: *The Shock of the Global: The 1970s in Perspective*. Harvard University Press, 2010; Mark Mazower, *Governing the World. The History of an Idea, 1815 to the Present*. New York, 2012, 273–305.; Sara Lorenzini: *Global Development. A Cold War History*. Princeton, 2019; Adom Getachew: *Worldmaking after Empire. The Rise and Fall of Self-determination*. Princeton, 2019; Quinn Slobodian, 2018; Philip Mirowski and Dieter Plehwe, eds.: *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective, With a New Preface*. Harvard University Press, 2015; Daniel J. Sargent: *A Superpower Transformed: The Remaking of American Foreign Relations in the 1970s*. Oxford University Press, 2015; Laurent Warloutet: *Governing Europe in a Globalizing World: Neoliberalism and its Alternatives following the 1973 Oil Crisis*. Routledge, 2018.

³⁵ Herbert Giersch: *Euroclerosis*. Kieler Diskussionsbeiträge, 2, Kiel, 1985.

³⁶ A szükségszerűen címszerű összefoglalás természetesen nem helyettesítheti a korszak és az európai integrációs folyamat részletesebb elemzését. Erről bővebben lásd például Brigitte Leucht, Katja Seidel, Laurent Warloutet (szerk.): *Reinventing Europe: the History of the European Union, 1945 to the Present*. London, 2023; Mark Gilbert: *European Integration: A Political History*. Lanham, 2021; Hartmut Marhold: *Europe Day. How European Integration Got Started*. Frankfurt am Main, 2022; Michael Gehler: *Europa. Ideen, Institutionen, Vereinigung*, 2. átdolgozott, bővített kiad. München, 2010; Sabine Saurugger: *Théories et Concepts de l'Intégration Européenne*. Paris, 2020; Geoffrey Grandjean: *Histoire de la Construction Européenne*. Bruxelles, 2020.; Luisa Antonioli: *Highs and Lows of European Integration: Sixty Years after the Treaty of Rome*. London, 2017; Kiran Klaus Patel: *Project Europe: A History*. Cambridge, 2020; Ludger Kühnhardt, Ludger (szerk.): *European Union – the Second Founding: The Changing Rationale of European Integration*. 2. jav. kiad., Baden-Baden, 2010; Giuliano Amato, Enzo Moavero-Milanesi, Gianfranco Pasquino, Lucrezia Reichlin (szerk.): *The History of the European Union: Constructing Utopia*. Hart Publishing, 2021.

1979 kora nyara – Habsburg Ottó a hivatalos európai politikai nyilvánosság elé lépésének ideje – ilyen tekintetben valóban mérőföldkő az európai egységesülési folyamat történetében. Annak ellenére, hogy az Európai Gazdasági Közösség az évek során jelentős gazdasági és politikai jelentőségre tett szert, számos kritika érte intézményeinek demokratikus deficitje miatt. Ennek orvoslására, s különösképpen is a parlament szerepkörének és megválasztási módjának átalakítására már az ötvenes évek végétől számos koncepció és akcióterv létezett, azonban az európai intézmények között felmerült érdekellentétek sokáig akadályozták ezek megvalósítását. A konfliktusokat végül úgy sikerült feloldani, hogy – legalábbis ideiglenesen – kiválasztották a parlament megválasztásának kérdését annak intézményi hatásköreinek bővítésétől. Az eredetileg 1978 őszére tervezett első közvetlen választásokra végül majd egy évvel később, 1979 júniusában került sor.³⁷ Az évtized elején Nagy-Britanniával, Írországgal és Dániával kilenc tagállam integrációjává gyarapodó EGK polgárai ekkor dönthettek először arról, hogy kik alkossák a 410 főben meghatározott testület képviselőit.³⁸ A választások előkészítését átfogó társadalmi és politikai mobilizáció kísérte.³⁹ A demokratikus legitimáció megerősítése érdekében nemcsak a politikai pártok és kormányok, hanem a civil társadalom különböző szereplői – egyházak, szakszervezetek, civil kezdeményezések – is aktívan részt vettek a választói részvétel ösztönzésében, valamint egy – Benedict Anderson-i értelemben vett – elképzelt európai közösség megalapozásában.⁴⁰ Népszerű politikusok szomszédos országokban tett körútjai mellett a több országban is megrendezett Európa-fesztivá-

³⁷ Franco Piodi: *Der Weg zu den Direktwahlen des Europäischen Parlaments*. Schriftenreihe Cardoc, Sonderausgabe, Europäisches Parlament, Archiv- und Dokumentationszentrum (Cardoc), 2009. március.

³⁸ Martin Bangemann – Roland Bieber: *Die Direktwahl - Sackgasse oder Chance für Europa?* Baden-Baden, 1976; Daniela Maschmann: *Der Weg zu den ersten Direktwahlen des Europäischen Parlaments*. GRIN Verlag, 2007; Daniel Wood, Daniel – Alan Wood (eds.) *Times Guide to the European Parliament: 1979*. HarperCollins Distribution Services, 1980.

³⁹ Bajorországban például egy pártok felett álló, a tartományi kormányzat és az Európai Gazdasági Közösség által anyagilag is támogatott bizottság (*Landeskomitee Europawahl*) működött annak érdekében, hogy a voksoláson való részvételre buzdítsa a szabadállam választásra jogosult polgárait. Jochen Blind: *Das Heimspiel der „Europa-Parteien“? Die Europawahlkämpfe der Union von 1979 bis 2009*. Wiesbaden, 2012.

⁴⁰ Az egyik legnagyobb ilyen rendezvényre 1979. május 12-én a müncheni Olimpiai Stadionban került sor. A több mint 15 000 fős közönség előtt Franz Josef Strauß, Bajorország miniszterelnöke, Hans Filbinger, Baden-Württemberg miniszterelnöke, Pierre Pflimlin, Franciaország volt miniszterelnöke és regnáló strasbourgi polgármester, Heinrich Aigner, a Bajor Páneurópa Unió elnöke és Habsburg Ottó érveltek az egyesült Európa szükségessége mellett. A rendezvényt megelőzően Joseph Ratzinger, münchen-freisingi érsek celebrált szentmisét a müncheni katedrálisban. Az esemény jelentős feszültségeket váltott ki: a bajor szociáldemokraták hangosan kritizálták a későbbi XVI. Benedek pápa részvételét, mondván, hogy cselekedete ellentétes az állam és az egyház szétválasztásának elvével. Stephan Baier – Eva Demmerle: *Otto von Habsburg – Die Biografie*. Wien/München, 2002, 403–407.; ACSAP Pl S: 2620; ACSAP NL Kolffhaus Herbert 1979: 5/2.

lok és koncertek próbálták erősíteni egy elképzelt (európai) közösség képzetét.⁴¹ A június 7–10. között tartott választásokon végül a 184,5 millió szavazásra jogosult állampolgár, vagyis a voksolási lehetőséggel bírók 62%-a vett részt.⁴²

„I Thank God I am a member of the European Parliament”⁴³

Noha életműve az utókor számára szorosan összefonódott a brüsszeli és strasbourg-i munkájával, Habsburg Ottó számára az európai parlamenti mandátum megszerzése nem volt magától értetődő, már csak azért sem, mert nem volt egyetlen EGK tagállam állampolgára sem egészen 1978-ig. Végül bajorországi lakhelyének körzetében, a Németországi Szövetségi Köztársaságban tudott indulni a voksoláson. 1979-ben a választásokon nyolc helyet szerző Bajor Keresztényszociális Unió (*Christlich-Soziale Union in Bayern*, CSU) előkelő harmadik helyén jutott az Európai Parlamentbe. Jelölése – noha az ötlet a párt legendáriuma szerint a CSU szürke eminenciásától, Heinrich Aignertől származik – minden bizonnyal végül egy tudatos döntés eredménye volt Franz Josef Strauß részéről. A bonni miniszteri széket a tartományi miniszterelnökségre váltó politikus jól tudta: a hatvanas–hetvenes évek ipari modernizációjának köszönhetően egyre jelentősebb szövetségi és nemzetközi szereplővé avanszáló Bajorország vezető pártja csak akkor képes kiemelkedő pozíciójának megtartására, ha nem csupán lépést tart a korszak társadalmi-gazdasági szerkezetváltozása okozta átalakulásokkal, de politikai ambíciói és horizontja is képes túlmutatni a lokális közélet határain.⁴⁴ Ez utóbbi cél elérése szempontjából Habsburg Ottó tökéletes választásnak bizonyult, hiszen kivételes nemzetközi beágyazottsága, valamint páratlan politikai és diplomáciai tapasztalatai révén hatékonyan tudta képviselni Bajorország érdekeit a tartomány határain túl is, különleges karizmája pedig pártjának egyik legnépszerűbb európai politikusává tette.⁴⁵

Kampányát mindazonáltal jelentős politikai ellenállás közepette kellett lefolytatnia. Különösen a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) és mindenekelőtt Willy Brandt volt kancellár opponálta az egykori trónörökös indulását, Habsburg Ottót az „*ancien régime*” megtestesítőjeként jellemezve, és éles bírálatokat megfogalmaz-

⁴¹ HAEU CPPE, 2871; HAEU CPPE, 2873; HAEU CPPE, 2830; HAEU CPPE, 2886.

⁴² Rates of participation in European elections (1979–2014). Elérhető: https://www.cvce.eu/obj/rates_of_participation_in_european_elections_1979_2009-en-7dc3cc1c-13f3-43a6-865f-8f17cf307ef7.html. (utolsó letöltés ideje: 2025. július 10.).

⁴³ Otto von Habsburg – George Urban: „A Tale of Two Empires.” *The World Today* 46/ 5, 1990, 101.

⁴⁴ A bajor gazdasági csodáról bővebben lásd Stephan Deutinger: *Vom Agrarland zum High-Tech-Staat. Zur Geschichte des Forschungsstandorts Bayern 1945–1980*. München–Wien, 2001; Stefan Grüner: *Geplantes „Wirtschaftswunder”? Industrie- und Strukturpolitik in Bayern 1945 bis 1973*. München, 2009.

⁴⁵ Oral history interjú Hans-Friedrich von Solemacherrel, Oral history interjú Bernd Posselttel.

va személyével, illetve vélelmezett politikai szándékaival kapcsolatban.⁴⁶ Willy Brandt és Habsburg Ottó politikai ellentéte azonban jóval túlmutatott az 1979. évi európai parlamenti kampány konfrontációin: nézeteik mélyen eltérő történelmi tapasztalatokból, világlátásból és politikai értékrendből táplálkoztak. A német belpolitikában Brandt számára a „*Wandel durch Annäherung/Wandel durch Handel*” külpolitikai orientációját az *Ostpolitik* határozta meg, amely a Szovjetunióval való békés együttélés kereteinek kialakítását célozta.⁴⁷ Habsburg Ottó ezzel szemben következetesen kiállt a közép- és kelet-európai népek szabadsága, valamint a német egység mellett, s a kommunista blokk politikai és morális elhatárolását szorgalmazta. A globális gazdaság természetét illetően is éles választóvonal húzódott közöttük: míg Brandt az egyenlőtlenségek felszámolását sürgette, és az Észak–Dél párbeszéd jegyében támogatta az Új Nemzetközi Gazdasági Rend (*New International Economic Order*, NIEO) koncepcióját,⁴⁸ Habsburg Ottó a Mont Pelerin Társaság szellemiségét követve a szabadpiaci kapitalista világgazdaság védelmezőjeként lépett fel a globális újraelosztási kísérletekkel szemben.⁴⁹

A kampány kellős közepén a CSU még a jelöltség visszavonását is komolyan fontolóra vette, mielőtt – a komoly társadalmi támogatottság hatására – a pártlista

⁴⁶ Birálói egy néhány évvel korábban, az 1973 és 1979 között megjelenő konzervatív folyóiratban, a *Zeitbühne*-ben publikált írását rótták fel neki, amelyben a Német Szövetségi Köztársaságot érő esetleges terrortámadás esetére egy – a demokratikus fékeket és ellensúlyokat kevésbé szigorúan mérlegelő – ideiglenes alkotmány bevezetését javasolta. Az összefüggésükből kiragadott mondatok gyorsan bejárták a német és nemzetközi sajtót. (HAEU CPPE, 2855; HAEU CPPE 560.) Emellett osztrák útlevele (Ausztria ekkor nem tagja az EGK-nak) és kora miatt is a kritikák célpontjává vált: a saját pártjának fiatalabb tagjai által is gyakran hangoztatott „*Hast du einen Opa, schick ihn nach Europa*” szlogen jól tükrözte azt a szkepszt, amely megkérdőjelezte, hogy Habsburg Ottó életkora ellenére képes lenne hatékonyan képviselni a modern politikai érdekeket. (HAEU CPPE, 689; HAEU CPPE, 2856.) Ennek a nyugat-német és európai médiában való lecsapódását lásd HAEU PE 3120–3123

⁴⁷ Peter Bender: *Wandel durch Annäherung. Karriere eines Begriffs*. In: *Deutschland-Archiv*. 33/6, 2000, 971–978; Carole Fink – Bernd Schaefer: *Ostpolitik, 1969–1974, European and Global Responses*. Cambridge University Press, 2009.

⁴⁸ A NIEO egy, az 1970-es években megfogalmazott globális gazdasági reformprogram volt, amely elsősorban a fejlődő országok gazdasági érdekeinek védelmét és érvényesítését célozta a nemzetközi kereskedelemi és pénzügyi rendszerben. A NIEO követelte a természeti erőforrások feletti szuverén ellenőrzés megerősítését, a fejlett országok és multinacionális vállalatok befolyásának korlátozását, valamint a kereskedelmi egyenlőtlenségek csökkentését, miközben a gazdasági fejlődés és a szociális igazságosság előmozdítását helyezte középpontba. Bár a NIEO politikailag jelentős hatást gyakorolt a Globális Dél országainak követeléseire és a nemzetközi gazdasági diskurzusra, a gyakorlatban az 1970-es évek neoliberális fordulatának következtében végül szinte egyik célkitűzése sem valósult meg. A koncepcióról és annak világpolitikai kontextusáról bővebben lásd például Adom Getachew: *Worldmaking after Empire: The Rise and Fall of Self-Determination*. Princeton University Press, 2019.

⁴⁹ Az MPS NIEO-val kapcsolatos álláspontjáról lásd Slobodian, 2018, míg Habsburg Ottó szempontjai kapcsán lásd például Otto von Habsburg: *Weltweiter US-Wahlkampf. Vorarlberger Nachrichten*, HOAL-I-8-c-vn-1977-12-17.

harmadik helyén indította. A kampány alatt mindvégig rendkívül aktív Habsburg Ottó sokat tett a párt ismertségének növeléséért, és így módon az európai integráció ügyének a tartományon és az országban belüli láthatóvá tételéért.⁵⁰

Két évtizedes parlamenti pályafutása során aztán a grémium egyik legaktívabb tagja volt, aki bár mindig kész volt a kompromisszumokra, sokak számára talán túlságosan dogmatikusnak tűnt. Politikai karizmája, műveltsége, nyelvi kompetenciái és retorikai képességei azonban kétségtelenül nagy hatást gyakoroltak a környezetére, és nemcsak szövetségesei, hanem politikai ellenfelei körében is kivívták a tiszteletet.⁵¹

A kereken húszéves képviselői mandátuma során keletkezett számos beszéde, indítványa, és határozati javaslata közül a legismertebbek és legikonikusabbak azok, amelyek a vasfüggöny lebontásával, Közép- és Kelet-Európa helyzetével és politikai átalakulásával (beleértve a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlását), a két német állam egyesülésével, és különösen is az Európai Unió keleti bővítésével kapcsolatosak.⁵² Európai parlamenti képviselőként részt vett számos olyan vegyesbizottság munkájában, amelyek az Európai Közöség és a közép- és kelet-európai országok közötti politikai, gazdasági és társadalmi kapcsolatok fejlesztését szolgálták, előkészítve ezzel a későbbi csatlakozási tárgyalásokat és a bővítési folyamat intézményi kereteit.

„*Pan europa ist ganz Europa*” – hangzott a fentebb már említett Habsburg Ottó-féle diktum, amely világosan tükrözte meggyőződését, hogy az európai egység nem lehet teljes a kontinens teljes integrálása nélkül.⁵³ Az egykori trónörökös parlamenti tevékenysége elején következetesen állt ki a dél-európai országok integrációja mellett, hangsúlyozva Görögország, Spanyolország és Portugália történelmi és kulturális szerepét az európai civilizációban.⁵⁴ Parlamenti felszólalásaiban és cik-

⁵⁰ Lásd például ACSAP PV-2620; ACSAP PI S: 4178; ACSAP PI S: 8410; Oral history interjú Hans-Friedrich von Solemacherrel, 2023. március 20.

⁵¹ A poliglott főherceg kiválóan beszélt németül, franciául, magyarul, angolul és spanyolul, emellett az olasz, portugál és horvát nyelvek használata sem jelentett számára nehézséget. Mindezek mellett különleges figyelmet keltett, amikor az Európai Parlament 1979. november 14-i plenáris ülésén latinul válaszolt olasz kollégája, Mario Capanna ugyancsak latinul elhangzott beszédére. Capanna, az 1968-as diáklázadások egyik ismert vezetője és a szélsőbaloldali képviselő, rövid felszólalásával komoly zavart okozott a tolmácsfülkékben. Az eredetileg provokatív szándékú megnyilvánulásra a jelenlévő képviselők közül végül csak Habsburg Ottó tudott reagálni. Pár mondatos reakciójában ugyan egyértelműen kifejezte, hogy nem ért egyet kollégája nézeteivel, ám méltatta, hogy „egy valóban európai nyelvet” választott véleménynyilvánításához. HOAL-I-3-b-1973-11-13., Oral history interjú Bernd Posselttel.

⁵² Az integráció bővítésével kapcsolatban azonban korántsem korlátozta magát a közép- és kelet-európai országok támogatására, és határozottan kiállt az 1981-es (Görögország), 1986-os (Portugália, Spanyolország) és 1995-ös (Ausztria, Finnország, Svédország) bővítési körei mellett, kijelentve, hogy minden egyes csatlakozás tovább ösztönözte és erősítette az európai projektet.

⁵³ Otto von Habsburg: *Pan Europa ist ganz Europa. 5 Jahre Europaparlament*. München, 1984.

⁵⁴ Érdekeség, hogy a spanyol csatlakozás előkészítésének egyik felkért szakértője a magyar emigráns Mustó István (Stefan Musto) volt (összefoglaló anyagát az ibériai országgal kapcsolatban lásd HAEU CES-10810), aki akkoriban a nyugat-berlini *Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*

keiben gyakran hangoztatta, hogy az európai egység – még ha gazdaságilag nem is ígér azonnali megtérülést – nem lehet teljes e térség bevonása nélkül.⁵⁵

A mediterrán bővítés mellett Habsburg Ottó politikai tevékenységének egyik központi célkitűzése az volt, hogy a szovjet befolyás alatt álló közép- és kelet-európai nemzetek ügyét visszahelyezze az európai politikai napirendre, s képviselőknek egyfajta intézményes formát adjon.⁵⁶ Ennek legmarkánsabb kifejeződése az a javaslat volt, amelyet 1980 nyarán terjesztett az Európai Parlament elé, s amely egy szimbolikus „üres szék” létrehozását kezdeményezte az ülésteremben. A gesztus célja az volt, hogy emlékeztessen azokra az európai nemzetekre, amelyek ideiglenesen nem gyakorolhatták önrendelkezési jogukat. Mint a Páneurópa-mozgalom tagjainak szóló beszámolójában fogalmazott: „Az általam benyújtott határozati javaslat, amely az ülésteremben egy »üres szék« létrehozását célozza az európai, ám önrendelkezési jogukat ideiglenesen gyakorolni nem képes nemzeteket szimbolizálva, jelenleg a Politikai Ügyek Bizottsága előtt van.”⁵⁷ Az indítvány jelentéstevőjeként Habsburg Ottó egy fontos szövetségest tudhatott maga mögött: a skót származású konzervatív képviselőt, Adam Fergusson, aki öt évig tartó mandátuma során következetesen támogatta azokat a kezdeményezéseket, amelyek a keleti blokk morális-politikai elhatárolására és a szabadságjogok védelmére irányultak.⁵⁸

Habsburg Ottó munkáját egy olyan informális parlamenti koalíció is támogatta, amely az egykori trónörökös körül szerveződött, s amely a pártpolitikai és nem-

munkatársa volt, a rendszerváltás után pedig az egyik magyar liberális párt, a Szabad Demokraták Szövetsége országgyűlési képviselője. Jóllehet Habsburg Ottó és Mustó István már az ötvenes években megismerték egymást Madridban, közvetlen együttműködésük e kérdésben nem ismert. A rendszerváltás után útjaik azonban ismét találkoztak: mindketten tagjai voltak az Európai Parlament és a Magyar Országgyűlés vegyesbizottságának, amely Magyarország uniós csatlakozását volt hivatott előkészíteni.

⁵⁵ *Otto von Habsburg im Europäischen Parlament*. Band II., 1984–1989, 11–12., az ezzel kapcsolatban keletkezett cikkek kapcsán pedig lásd például Otto von Habsburg: *Süderweiterung. Luxemburger Wort*, 1984. szeptember 28. HAEU, PE-243. NB: Noha a CEDI – amelynek számos tagja határozottan támogatta Spanyolország európai integrációját – formálisan nem vett részt a csatlakozási tárgyalásokban, tevékenységével érdemben hozzájárult ahhoz az ideológiai és politikai közeledéshez, amely előkészítette a terepet az ország sikeres demokratikus átmenetéhez és az Európai Közösségekhez való 1986-os csatlakozásához. Az említett Manuel Fraga, a szervezet egyik meghatározó alakja, 1987 és 1989 között az Európai Parlament tagjaként is szolgált.

⁵⁶ Ennek kapcsán lásd például HAEU PE2 36980; HAEU PE2 18091; HAEU PE2 18092; HAEU PE4 28042; HAEU PE4 8143; HAEU PE4 8144. Az Európai Parlament kelet-közép-európai államokkal kapcsolatos tevékenységének részletesebb elemzéséért lásd Alie Sierp: *European Parliament, Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90: The European Parliament and the end of the Cold War*. Luxemburg, 2015.

⁵⁷ HOAL-I-3-b-Europaberichte, 1980. július 1., 3.

⁵⁸ Oral history interjú Adam Fergussonnal.

zeti határokon átnyúló együttműködés példájaként értelmezhető.⁵⁹ A csoport nemcsak kelet-közép-európai országok ügyének előmozdításában vállalt kulcsszerpet, hanem aktívan reagált az afganisztáni szovjet invázióra és a lengyelországi eseményekre is.⁶⁰ Megnyilvánulásában rendre keményebb fellépést sürgetett a Szovjetunióval és a kommunista rezsimekkel szemben, és szkeptikusan viszonyult az Európai Gazdasági Közösség és a szocialista blokk országai között kibontakozó gazdasági kapcsolatok bővüléséhez. Ebben az időszakban a Habsburg Ottó által facilitált csoport következetesen mutatott rá arra, hogy komoly kockázata van annak a mesterséges és sarkos dichotómiának, amely a szuverenista (független nemzetállamok közötti együttműködés) és a centralista (központosított szuperállam) megközelítést állítja szembe egymással, mintha egyáltalán nem léteznének hiteles és működőképes köztes lehetőségek az európai együttműködés számára.⁶¹ Ebben a vitában nyerne igazán érdekes fénytörést az egykori trónörökösnek a kisebbségek, a nemzeti szuverenitásuktól megfosztott európai államok és a nyelvi önrendelkezés kapcsán kifejtett elképzelései. Mindezek védelme számára nem csupán erkölcsi kötelességet, hanem az európai demokrácia hitelességének és működőképességének egyik leglényegesebb próbakövét jelentette.⁶²

Ennek kontextusában érdemes Habsburg Ottónak a balti államokkal kapcsolatos kiállását is értékelni. Parlamenti fellépése révén sikerült elérnie, hogy a balti kérdés ne maradjon csupán emigráns disszidens körök által képviselt ügy, hanem fokozatosan az európai politikai és intézményi diskurzus részévé váljon. Jelentéstevőként és felszólalásaiban következetesen hangsúlyozta Észtország, Lettország és Litvánia 1918 és 1940 közötti független államiságának jogfolytonosságát, szembehelyezkedve mindazokkal, akik a szovjet annexiót történelmileg lezártnak tekintették. A kérdést tudatosan a dekolonizáció nemzetközi narratívá-

⁵⁹ Az egykori trónörökös beszámolója szerint a francia gaulle-ista Christian de la Malène, a dán liberális Nils Haagerup, valamint a már emlegetett későbbi PEU alelnök, Adam Fergusson között egyfajta frakción átívelő együttműködés alakult ki, amelynek köszönhetően számos indítványhoz sikerült parlamenti többséget szerezni. Kapcsolatukról bővebben: HOAL-I-2-b- Christian de la Malène, HOAL-I-2-b-Nils Haagerup, HOAL-i-2-b-Adam Fergusson.

⁶⁰ Lengyelországról lásd Otto von Habsburg im Europäischem Parlament 1979-1997, I., 74-75.; Afganisztán kapcsán lásd Otto von Habsburg im Europäischem Parlament 1979-1997, I., 17-18. és HAEU PE2-23474; HAEU PE1-2584.

⁶¹ Ennek praktikus politikai reflexiójáról lásd HOAL-I-3-b-Europaberichte, 394.

⁶² Emellett következetesen szót emelt az európai nyelvek tisztaságának megőrzése mellett, és több alkalommal bírálta az angol nyelv mindent uniformizáló „imperializmusát”. Ebben a szellemben vállalt szövetséget a francia gaulle-ista politikussal, Maurice Druonnal – a CEDI egykori alapemberével, a Francia Akadémia korábbi főtitkárával és volt kulturális miniszterrel –, akivel egy olyan informális munkacsoportot hoztak létre az Európai Parlamenten belül, amelynek célja a francia nyelv használatának népszerűsítése volt. HOAL-I-2-b-Maurice Druon. HOAL-I-3-b-Europaberichte, 53.

jába ágyazta, ezzel megnyitva az utat a baloldali és liberális frakciók egy része számára is a politikai szolidaritás kifejezésére.⁶³

Az 1980-as évek végének és az 1990-es évek elejének történelmi horderejű fordulatai – elsősorban a kelet-közép-európai rendszerváltozások, a német újraegyesítés, valamint a szovjet blokk gyors és (legalábbis a felszínen) váratlan felbomlása – új lendületet adtak az európai egység gondolatnak, ugyanakkor alapvetően új kihívásokat is megfogalmaztak az európai integráció számára. A vasfüggöny lebontása és a bipoláris világrend megszűnése nyomán kibontakozó politikai átrendeződés nemcsak a kontinens geopolitikai térképét rajzolta újra, hanem az európai intézményrendszer jövőjét is új pályára állította.⁶⁴

A hidegháború idején a transzatlanti együttműködés számára nem pusztán geopolitikai szövetséget jelentett, hanem közös történelmi és erkölcsi alapokon nyugvó érték közösséget, amelyben meghatározó szerepet játszottak a keresztény civilizáció elvei, a szabadság, a jogállamiság és az emberi méltóság védelme. Ugyanakkor Habsburg Ottó következetesen kiállt egy politikailag és gazdaságilag megerősödött, intézményesen szuverén Európai Unió mellett, amely nem alárendeltje, hanem egyenrangú partnere az Egyesült Államoknak. Elképzelésében a transzatlanti viszony csak akkor lehet tartós és kölcsönösen előnyös, ha mindkét fél világos értékalapokon nyugvó identitással és autonómiával rendelkezik. Ezt a felfogást képviselte mind európai parlamenti felszólalásaiban, mind nemzetközi hálózatokban végzett politikai munkájában.

A földrajzilag, politikailag és kulturálisan is kibővülő Európa integrációs folyamatai immár nem csupán gazdasági racionalitásokon alapultak, hanem egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a közös értékek, a demokratikus normák, az emberi jogok, valamint a történelmi igazságtétel kérdései is. A volt szocialista országok euroatlanti integrációs törekvései – amelyek középpontjában az Európai Unióhoz való csatlakozás állt – egyszerre jelentettek reményt és próbatételt a nyugat-európai politikai elit számára. Az Unió kibővítése nem pusztán technikai kérdésként

⁶³ „Én magam voltam a jelentéstevő a balti államok kérdésében a parlamenti ülés során. A jelentésem központi eleme az volt a javaslat, hogy a Tízek külügyminiszterei terjesszék be a balti államok ügyét az ENSZ Dekolonizációs Bizottsága elé. A határozatot elsöprő többséggel elfogadták, ami nagy visszhangot keltett, hiszen ez volt az első alkalom, hogy hivatalosan is megfogalmazódott egy európai térség dekolonizációjának a gondolata. A szovjet reakció azt mutatta, hogy Moszkva felismerte egy új dimenzió fenyegetését a Szovjetunió által megszállt államokkal kapcsolatos politikában. A jelentés összeállításában a világ több balti szervezete is erőteljes támogatásáról biztosított. ... E kérdés elengedése nem vagyunk hajlandók, különösen azért, mert a balti probléma különbözik a Varsói Szerződés államainak helyzetétől. Ezek az államok ugyanis még rendelkeznek kormányokkal, ezért nem tekinthetők gyarmatoknak. Mivel a balti államoknak nincs saját kormányuk, ezért itt valóban a dekolonizációról beszélhetünk. Biztató volt, hogy a javaslatot számos német, francia és olasz szociáldemokrata is megszavazta. A vita nagyon magas színvonalú volt, és úgy vélem, komoly hatást keltett, amit a sajtóvisszhang is alátámaszt.” HOAL-I-3-b-Europaberichte, 35.

⁶⁴ PE 5071–5074, PE 6890–6893.

merült fel, hanem egyfajta identitáskérdésként is.⁶⁵

Habsburg Ottó számára az 1989 utáni időszak nemcsak igazolása volt évtizedes munkásságának, hanem egyben új politikai program megfogalmazására is alkalmat adott. A hidegháborús logikát meghaladó, történelmi, kulturális és morális alapokra épülő európai egység gondolata, amely már a hetvenes-nyolcvanas években is meghatározta politikai elképzeléseit, ekkor új aktualitást nyert. Számára a kontinens újraegyesítése nem elsősorban technokrata feladat volt, hanem egy történelmi és civilizációs küldetés, amely a keresztény értékek, a nemzeti önrendelkezés és a szubszidiaritás elvének egységében valósulhatott meg.

Az 1990-es években ugyanakkor nem csak a Monarchia utódállamainak sorsa foglalkoztatta: a jugoszláv föderális állam felbomlásának turbulens időszakában következetesen kiállt Horvátország és Szlovénia nemzeti önrendelkezéshez való joga mellett, az önálló államiság megszervezése és a demokratikus átalakulási folyamatok elindulása után pedig sokat tett az új államalakulat nemzetközi diplomáciai elismeréséért, majd euroatlanti integrációjáért.⁶⁶

Habsburg Ottó az Európai Parlament képviselőjeként – és nem mellesleg publicistaként is – következetesen szorgalmazta Horvátország mielőbbi nemzetközi elismerését, és hangsúlyozta a délszláv konfliktus során elkövetett agressziók jogi és erkölcsi elítélésének szükségességét. Parlamenti felszólalásaiban gyakran rámutatott arra, hogy Horvátország (és valamivel korábban Szlovénia) nem a jugoszláv állam szakadárjaként, hanem a történelmi államiságát visszaállító, demokratikus törekvéseit megvalósító nemzetként lépett fel. Ennek megfelelően az új állam szuverenitásának tiszteletben tartása nem csupán geopolitikai kérdés, hanem alapvető erkölcsi kötelesség is az európai közösség részéről.⁶⁷

Politikai spektruma azonban sokkal szélesebb volt annál, mint amit első pillantásra gondolhatnánk, és tevékenysége messze túlmutatott az Európai Unió bővítésének kérdéskörén. Számos más, Európa jövője szempontjából kulcsfontosságú témával is behatóan foglalkozott, legyen szó akár a kontinens biztonságpolitikai kihívásairól, akár az egységes intézményi struktúra kialakításának szükségességéről. Kiemelkedő szerepet játszott az európai biztonsági kérdések előmozdításában, különösen a hidegháború utáni új rend megteremtésének időszakában, amikor is a stabilitás, az együttműködés és a demokratikus értékek közös képvisellete vált elsődleges céljává. Ezen túlmenően jelentős erőfeszítéseket

⁶⁵ Erről lásd például Otto von Habsburg: *Friedensmacht Europa – Sternstunden und Finsternis*. Wien–München, 1995; Otto von Habsburg: *Macht jenseits des Marktes*. Europa, 1992. Az új Európa leendő álláspontjával kapcsolatban azonban merőben eltérő álláspontot képviselt, mint a legtöbb amerikai nexusa. Erről lásd például HOAL-I-2-b-Edwin J. Feulner, 1990. szeptember 12. és október 22.

⁶⁶ Lásd például HOAL-I-3-b-Europaberichte, 809-819.; Otto von Habsburg: *Die Paneuropäische Idee*, 89.

⁶⁷ Lásd például HOAL-I-3-b-Europaberichte, 805.

tett a közös európai intézmények megerősítéséért, amelyek lehetővé tették a tag-államok közötti hatékonyabb együttműködést, valamint az európai polgárok közös érdekeinek képviseletét.

Politikai tevékenysége ugyanakkor nem korlátozódott kizárólag a politikai és intézményi kérdésekre: szellemi horizontja jóval tágabb volt. Élénken foglalkoztatták a gazdasági kérdések is. Gazdaságról és társadalomról alkotott elképzelései kapcsán különösen figyelemre méltó egy, még európai parlamenti képviselőségének utolsó napjaiban elmondott előadása, amelyben többek között kifejti, hogy a nemzetállamok méretének növekedése egyúttal a hatékonyság csökkenését és a működtetés költségeinek emelkedését vonja maga után.⁶⁸ Véleménye szerint a központosított hatalom és a bővülő bürokrácia nem csupán gazdasági szempontból káros, hanem a demokratikus intézményekre is súlyos fenyegetést jelent, hiszen a döntéshozatal egy szűk elit kezébe koncentrálódik, amely egyre inkább eltávolodik a választók akaratától és érdekeitől. A szövegben több helyütt hangsúlyozza a számára kiemelten fontos szubszidiaritás elvét is,⁶⁹ kiemelve hogy a központi hatalom nem avatkozhat be túlzottan a helyi közösségek életébe, hiszen azok jobban ismerik saját problémáikat, és hatékonyabban képesek reagálni az egyedi szükségletekre. Ez az elv nem csupán közgazdasági, hanem alapvetően gazdasági kérdés is, hiszen a decentralizált, önszabályozó rendszerek garantálják leginkább a társadalmi jólét fenntarthatóságát. Ezzel összefüggésben határozottan elutasította az intervencionizmust, különösen a globális problémák kezelésében, és ehelyett a piaci mechanizmusok és a decentralizált döntéshozatal megerősítését szorgalmazta. Sajátos példája ennek az úgynevezett Lomé-i Egyezmény első újratárgyalását övező vita, amely az Európai Gazdasági Közösség és a Globális Dél országai között 1976-ban létrejött kereskedelmi és segélyezési konvenció finomítását célozta.⁷⁰ Ezen a fórumon Habsburg Ottó a központosított megoldások és a segélyezés prioritizálása helyett a kereskedelmi komponens megerősítését szorgalmazta, jelezve, hogy hosszú távon csak ez biztosíthatja a valódi gazdasági fejlődést és a nemzetek szuverenitásának megőrzését.⁷¹

⁶⁸ Otto von Habsburg: *The Mises I Knew*. Előadás az alabamai Auburnben található Mises Intézetben. HOAL-I-4-b-*The Mises I Knew*.

⁶⁹ A szubszidiaritás kérdésének történeti aspektusait is bemutató munka kapcsán lásd Otto von Habsburg: *Die Reichsidee. Geschichte und Zukunft einer übernationalen Ordnung*. Wien–München, 1986.

⁷⁰ A Lomé-i Egyezmény egy kereskedelmi és fejlesztési megállapodás volt az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az afrikai, karibi, valamint csendes-óceáni fejlődő országok jelentős része között, melyet 1975-ben írtak alá Loméban, Togo fővárosában. Az egyezmény fő célja a kereskedelem élénkítése és a fejlődő országok gazdasági fejlődésének hatékony támogatása volt. A megállapodást az évek során többször is felülvizsgálták és újratárgyalták, hogy alkalmazkodjon a változó nemzetközi gazdasági környezethez és a résztvevő országok igényeihez.

⁷¹ *Berichte aus dem Europäischen Parlament*, 1984. december 1., 2; 1985. április 1., 2.; vö. Otto von Habsburg: *Lomé III. Luxemburger Wort*, 1984. augusztus 8. HAEU, PE-243. Bizonyos fejlődő országok kapcsán pedig további emberi jogi fenntartásai is voltak. Erről lásd HOAL-I-2-b-Alfons

Konklúzió helyett

Legyen szó akár az európai integráció tágabb kontextusairól, akár specifikusabb kérdésekről, mint a kelet-nyugati kereskedelmi kapcsolatok,⁷² Zimbabwe függetlenségének ügye,⁷³ a kasmíri konfliktus,⁷⁴ a timori helyzet⁷⁵ vagy a nicaraguai válság,⁷⁶ Habsburg Ottó minden esetben felkészülten vett részt az európai és globális politikai diskurzusban. Kiterjedt nemzetközi tapasztalatai és globális kapcsolati hálója olyan erőforrást jelentettek számára, amelyek révén a legösszetettebb nemzetközi problémákban is eligazodott.

Az előző fejezetekben kirajzolódott, hogy Habsburg Ottó politikai öröksége messze túlmutat azon a gyakran romantizált és idealizált képen, amely őt csupán a Habsburg-dinasztia utolsó trónörököséként láttatja. Bár történelmi családi öröksége sok szempontból meghatározta politikai szerepvállalását, tevékenysége mégsem fulladt ki egyfajta monarchikus restaurációs kísérletben. Éppen ellenkezőleg: következetesen és hitelesen kötelezte el magát a demokratikus politikai rend, az egyéni és piaci szabadság, a keresztény-humanista értékrend és mindenekelőtt az európai integráció előmozdítása mellett. Politikai karrierjét e meggyőződések szolgálatába állította, és ezzel a 20. század második felének egyik egyedülálló közszereplőjévé vált.

Céljai elérésében kulcsszerepet játszottak azok a transznacionális kapcsolati hálók, amelyeket már a második világháborút követően kezdett kiépíteni. Az ezekben a körökben kialakított együttműködések – valamint az ezekben megfogalmazódó célok – nemcsak meghatározták Habsburg Ottó politikai gondolkodását, hanem visszahatottak európai parlamenti tevékenységére is. Az európai integráció bővüléséhez és intézményesüléshez való hozzájárulása tehát nem csupán egyéni erőfeszítéseinek eredménye volt, hanem mélyen gyökerezett azoknak a köröknek a közös víziójában és támogatásában, amelyekhez egész politikai pályafutása alatt kötődött.

Goppel, 1982. november 20.

⁷² HAEU CEUE_SEGE-SP(1983)3162; HAEU CEUE_SEGE-SP(1983)3202; HAEU CEUE_SEGE-SP(1983)2658.

⁷³ HAEU PE1-18821.

⁷⁴ Otto von Habsburg im Europäischen Parlament 1979–1997, III., 252.

⁷⁵ Otto von Habsburg im Europäischen Parlament 1979–1997, I., 51.

⁷⁶ HAEU CEUE-SEGE-SP(1983)1986; HAEU PE1-22168.